

УДК 339.5:336.2

ГУРОВА Капіталіна,

к. е. н., доцент, директор Харківського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

НЕПРАН Андрій,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та фінансів
Харківського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СТРУКТУРІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВИ

Досліджено умови торгівлі як один з основних факторів, що зумовив зміну доходів від зовнішньої торгівлі України. Встановлено обсяги втрат економіки від цінового фактора за 2008–2015 рр. Зроблено висновки щодо забезпечення структурних зрушень у напрямку прискореного розвитку високотехнологічних та наукомістких галузей вітчизняної економіки.

Ключові слова: умови торгівлі, експорт, імпорт, торговельний прибуток, сальдо зовнішньої торгівлі, платіжний баланс.

Гурова К., Непран А. Внешнеторговая деятельность в структуре доходов государства. Исследованы условия торговли как один из основных факторов, который обусловил изменение доходов от внешней торговли Украины. Установлены объемы потерь экономики от ценового фактора за 2008–2015 гг. Сделаны выводы относительно обеспечения структурных сдвигов в направлении ускоренного развития высокотехнологических и наукоемких отраслей отечественной экономики.

Ключевые слова: условия торговли, экспорт, импорт, торговая прибыль, сальдо внешней торговли, платежный баланс.

Постановка проблеми. В умовах відкритої економіки доходи країни значною мірою залежать від впливу зовнішньоторговельної діяльності. Виробництво кінцевих товарів та послуг з урахуванням експортно-імпортних операцій може суттєво відрізнятися від кінцевих внутрішніх витрат у зв'язку зі зміною умов торгівлі. В Україні останнім часом зростання цін на імпорт суттєво випереджають ціни на експортні товари, а зовнішньоторговельний оборот країни залишається значним. В 2015 р. сума експорту та імпорту стосовно ВВП складала 107,5 %. Через значні обсяги зовнішньоторговельного обороту погіршення умов торгівлі скорочує купівельну спроможність експортних доходів господарюючих суб'єктів, призводить до вимушеного обмеження

імпорту і, як правило, до скорочення реальних кінцевих видатків та капіталовкладень. Дисбаланс міжнародних платежів негативно впливає на всі сфери національної економіки, а його сучасний стан несе в собі потенційну загрозу економічній безпеці країни.

Таким чином, аналіз впливу зовнішньоторговельної діяльності на величину доходів економіки в реальному виразі становлять значний науковий та практичний інтерес. Для України актуальність дослідження визначається насамперед різким зменшенням обсягів зовнішньоторговельного обороту та погіршенням умов торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки впливу зовнішньоторговельних відносин на доходи національної економіки досліджували такі відомі іноземні вчені, як Л. Абалкін, С. Борисов, М. Бруно, Дж. Вільямсон, Р. Дорнбуш, Б. Ейхенгрін, Р. Кларіда, Л. Красавіна, П. Кругман, А. Макін, Р. Мандел, Дж. Сакс, В. Шенаєв та ін.

Серед українських вчених слід виділити праці В. Гейця, В. Сіденка, Я. Жаліла, К. Кононенка, В. Яблонського, А. Мулякової-Бочі, С. Ніколайчука, Н. Шаповаленко, М. Скрипниченко, О. Черняка, В. Хом'яка, А. Шкляра [1–9] та ін. Зіставляючи динаміку цін експорту та імпорту, українські вчені відмітили скорочення доходів економіки від зовнішньоторговельних операцій та посилення ризиків скорочення дисбалансу платіжного балансу (ПБ). України, який виникає внаслідок погіршення умов торгівлі.

Проте в своїх дослідженнях вони не змогли дати кількісне визначення таким зовнішнім ціновим впливам й окреслити розміри умовних втрат від них. Залишилися невизначеними основні товарні групи, які істотно впливають на дане співвідношення. Вирішення цієї проблеми може слугувати основою для застосування відповідних коригуючих заходів у сфері зовнішньої економічної політики, а у більш широкому контексті – структурної економічної політики розвитку загалом.

Метою дослідження є кількісна оцінка впливу змін умов торгівлі на доходи економіки та стан ПБ України від зовнішньоторговельних операцій, а також розроблення пропозицій щодо усунення негативних наслідків, які виникають внаслідок цінових диспропорцій.

Матеріали та методи. Використані методи статистичного аналізу на основі даних Державної служби статистики України.

Результати дослідження. В закритій економіці, яка відрізняється незначними обсягами експорту та імпорту, кінцеве внутрішнє використання ВВП дорівнює сумі кінцевого споживання та валового нагромадження. Оскільки ВВП характеризує розмір первинних доходів інституційних суб'єктів, зростання його фізичного обсягу визначає також збільшення реальних кінцевих витрат суб'єктів економіки. Зовсім інше становище у відкритій економіці. Збільшення величини реальних фізичних обсягів кінцевих внутрішніх витрат відрізняється від зростання обсягу ВВП у постійних цінах у зв'язку зі зміною умов

торгівлі. Залежно від впливу цінового фактора реальні кінцеві витрати суб'єктів економіки можуть бути більшими або меншими фізичного обсягу ВВП.

Важливим джерелом статистики зовнішнього сектора, що у систематизованому вигляді відображає економічні відносини між резидентами та нерезидентами України, є ПБ. Його стан значно впливає на стабільність розвитку національної економіки. Як зазначали Є. Гурвич та І. Прілепський, глобальні дисбаланси були однією з основних причин кризи 2008–2009 рр. і надалі залишаються у переліку основних факторів ризику для світової економіки [10, с. 4]. Аналогічної думки дотримується більшість українських вчених. «У сучасному глобальному світі, де потоки капіталу відіграють ключову роль, – відмічали О. Черняк та В. Хом'як, – кризи платіжного балансу несуть загрозу для економічної безпеки країн та можуть призвести до глобальної кризи, як у 2008 р.» [8, с. 27].

Стан ПБ країни визначається багатьма факторами, основним є економічний потенціал країни, рівень конкурентоспроможності продукції, особливості структури економіки, рівень інтеграції національної економіки у світову економіку, зв'язки зі світовим фондовим ринком та ринком позичкових капіталів, стан державного регулювання економіки та зовнішньоекономічних відносин. Вивчаючи причини та наслідки фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. в Україні, дослідники зазначали першочергове значення дисбалансів ПБ. «Саме криза платіжного балансу, – відмічали О. Черняк та В. Хом'як, – стала першою ланкою, яка призвела до появи кризи ліквідності, відповідно, банківської кризи та загального спаду вітчизняної економіки» [8, с. 30].

Свого часу професор Колумбійського університету Дж. Бхагваті визначив основні умови, за яких може формуватися так зване «збіднююче» зростання в умовах міжнародної торгівлі [11, с. 54]. Серед них провідне місце займає погіршення «умов торгівлі», які є співвідношенням між цінами товарів експорту та імпорту [12, с. 729], точніше, між індексами цін експорту та імпорту, що характеризує динаміку цін. Сутність «умов торгівлі» полягає в наступному. Якщо ціни на товари, що експортуються, зростають швидше, ніж тих, що імпортуються, то країна має можливість менше експортувати для оплати такого ж обсягу імпорту. Випередження зростання цін на товари і послуги, що імпортуються, порівняно з цінами на товари і послуги, що експортуються, веде до протилежного результату. «Прямий ефект від поліпшення умов торгівлі, – зазначала Т. Бова, – полягає в збільшенні обсягів імпорту за надходження від експорту, а також поліпшенні платіжного балансу країни [13, с. 79].

В Україні тривалий час відбувалося становлення економічної моделі, яка фактично не мала довгострокових перспектив, моделі імпорто-орієнтованого та боргонакопичувального невиробничого споживання. Як наслідок, тривалий час спостерігалось зростання дисбалансів ПБ,

яке характеризується одночасним поєднанням значного негативного сальдо за поточними операціями з великим відпливом коштів за статтями фінансового рахунку (табл. 1).

Таблиця 1

Стан платіжного балансу України, млн дол. США

Стаття платіжного балансу	2009	2012	2013	2014	2015
Рахунок поточних операцій	-1736	-14335	-16518	-4596	-176
Баланс товарів та послуг	-1957	-14346	-15634	-4606	-1691
Баланс товарів	-5343	-21846	-22128	-7128	-3309
Експорт товарів	37134	64427	59106	50552	35428
Імпорт товарів	42477	86273	81234	57680	38737
Баланс послуг	3386	7500	6494	2522	1618
Рахунок операцій з капіталом	599	40	-60	400	456
Фінансовий рахунок	12589	-10120	-18601	9111	-569
Зведений баланс	-13726	-4175	2023	-13307	849

Джерело: зведено авторами за [14].

Аналіз стану ПБ свідчить, що в Україні рахунок поточних операцій тривалий час був від'ємним, тобто платежі перевищували надходження. Збільшення негативного сальдо рахунку поточних операцій обумовив у 2009–2013 рр. зростаючий дефіцит зовнішньої торгівлі товарами. На відміну від торгівлі товарами, сальдо зовнішньої торгівлі послугами залишилось позитивним. О. Шаров, Б. Соколов, І. Успенський писали: «Важливим фактором, що обумовлює збільшення негативного сальдо у зовнішній торгівлі України, є неможливість компенсувати позитивним сальдо у сфері послуг негативне сальдо у сфері торгівлі товарами» [15, с. 40].

Зростання імпорту при зменшенні експорту (при значному зниженні цін на основний експортний товар – метали) призводить до негативного сальдо торговельного балансу, а також рахунку поточних операцій. У 2013 р. індикатор зовнішньоекономічної безпеки (коефіцієнт покриття експортом імпорту) становив 0,832, що характеризується як критичний рівень ($X_{крит}^L \leq 0,85$). У 2015 р. цей коефіцієнт становив 0,992, або задовільний рівень ($X_{задов}^L \leq 0,975$). Як наслідок, значення індикатора зовнішньоекономічної безпеки (покриття експортом імпорту) характеризується як небезпечний, що несе в собі загрозу національній безпеці в економічній сфері. В результаті основним каналом надходження валюти був фінансовий рахунок ПБ, величина якого насамперед формувалася за рахунок залучень середньо- та довгострокових кредитів реальним сектором економіки й банками.

Отже, перед економікою країни постає питання про необхідність кредитів для фінансування зростаючих обсягів споживання та невиробничого нагромадження. Може знову виникнути ситуація,

яка склалася під час фінансово-економічної кризи 2008–2009 років, коли стрімке зростання дефіциту ПБ потребувало збільшити зовнішні запозичення у значних обсягах.

Високі дефіцити поточного рахунку, як відмічали Н. Рубіні та П. Уотчел, часто відображають помилки в управлінні перехідними процесами на макрорівні, що призводить до накопичення дисбалансів [16, с. 54]. Це повністю стосується до економіки України, оскільки тривалий час для неї була характерна модель економічного розвитку, яка ґрунтується на експорті сировинних товарів та товарів низького ступеня переробки. Саме неспроможність уряду здійснити структурну перебудову економіки зумовило такі негативні наслідки.

Кризи ПБ виникають як результат його дефіциту, що не може швидко ліквідуватися. Як вказував С. Ніколайчук, дефіцит за рахунком ПБ може виникати через дефіцит поточного рахунку, який утворюється в результаті коливань цін на міжнародних сировинних ринках, що призводить до негативного сальдо за рахунком поточних операцій та через дефіцит за рахунком операцій з капіталом [5, с. 77].

Отже, значною небезпекою для стану рахунку поточних операцій ПБ є масштабний дефіцит товарів, що загрожує економічній безпеці у фінансовій сфері.

Нестійкість і диспропорції у розвитку міжнародної торгівлі відбувалися в умовах збільшення ролі зовнішньої торгівлі в економіці України. Цей висновок підтверджується високою часткою експортної (імпортної) квоти у ВВП України (табл. 2). Участь України у міжнародному поділі праці залишається значною, незважаючи на скорочення останніми роками обсягів зовнішньоторговельного обороту. І хоч одночасно зі скороченням експорту експортна квота в 2013 р. зменшилася (42,9 %), у 2014–2015 рр. відбувалося зростання частки у виробленому ВВП.

Таблиця 2

**Експортна (імпортна) квота
у валовому внутрішньому продукті України**

Показник	2011	2012	2013	2014	2015
Експорт в % до ВВП	49,4	47,4	42,9	49,2	52,8
Імпорт в % до ВВП	55,4	55,2	51,1	53,2	54,8
Відкритість економіки	104,8	102,6	94,0	102,4	107,6

Джерело: зведено авторами за [17].

Форсований розвиток експорту та відповідне зростання експортної квоти передусім пов'язані з необхідністю компенсувати збільшення платежів за імпорт товарів та послуг. Повільне зростання внутрішнього попиту, а в періоди кризи його скорочення, змусили виробників більше своєї продукції направляти на експорт. Як наслідок, економіка країни характеризується високим рівнем відкритості.

Сповільнення темпів розвитку зовнішньої торгівлі, стрибкоподібні зміни експортних цін, різкі коливання валютних курсів, незбалансованість товарних потоків призвели до серйозних змін у стані торговельного балансу. Його дефіцит обумовлений негативним сальдо зовнішньої торгівлі за основними товарними групами. В *табл. 3* наведено дані стосовно сальдо зовнішньої торгівлі за основними товарними групами у 2009, 2013–2015 рр.

Таблиця 3

Сальдо в торгівлі товарами в окремих товарних групах згідно з УКТЗЕД за 2009, 2013–2015 рр., млн дол. США

Код	Найменування	2009	2013	2014	2015
I	Живі тварини; продукти тваринного походження	-671,5	-808,0	-109,7	275,3
II	Продукти рослинного походження	3774,9	6206,1	6704,5	6825,3
IV	Готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої й оцет	53,7	338,3	494,5	860,7
V	Мінеральні продукти	-11794,9	-14867,1	-9991,9	-8590,5
VI	Продукція хімічної промисловості та пов'язаних з нею галузей	-2804,1	-4108,0	-3728,1	-2878,3
XI	Текстиль та вироби з текстилю	-703,9	-1623,5	-1097,5	-780,4
XV	Недорогоцінні метали та вироби з них	10140,1	12567,8	11904,6	7466,5
XVII	Транспортні засоби; устаткування та пристрої, пов'язані з транспортом	-576,3	-2557,4	-1176,0	-1064,5
XVIII	Прилади та апарати оптичні; апарати медико-хірургічні; годинники; музичні інструменти	-392,06	-798,0	-440,9	-305,3

Джерело: зведено авторами за [18].

Дані *табл. 3* свідчать, що серед основних товарних груп стійке позитивне сальдо (перевищення експорту над імпортом) досягнуто при зовнішній торгівлі продуктами рослинного походження, готовими харчовими продуктами. При торгівлі недорогими металами спостерігається тенденція до скорочення позитивного сальдо, величина якого зменшилася з 12,6 млрд дол. США у 2013 р. і до 7,5 млрд дол. США у 2015 р. Але цього явно недостатньо для збалансування зовнішньої торгівлі товарами.

Слід відзначити, що негативна тенденція поширюється у зовнішній торгівлі переважної більшості товарних груп, особливо продукції високотехнологічних та середньо-високотехнологічних секторів промисловості. Збільшилась негативне сальдо у торгівлі транспортними засобами. За розрахунками українських науковців, упродовж 2002–2010 рр. у зовнішній торгівлі високотехнологічними товарами фіксується значне від'ємне сальдо торговельного балансу, яке у 2010 р. становило 1,54 млрд дол. США [19, с. 330]. Наслідком цієї негативної тенденції стало зниження коефіцієнтів покриття імпорту експортом.

Найбільший дефіцит торговельного балансу спостерігається за групою мінеральних продуктів, зумовлений, головним чином, високою

енергоємністю виробництва та зависоким енергоспоживанням сектора домашніх господарств. У 2014 р. частка імпорту у внутрішньому споживанні нафти та нафтопродуктів (нафтового еквіваленту) становила 77,8 %, природного газу – 47 %. Споживання первинних паливно-енергетичних ресурсів на одиницю ВВП в Україні залишається в 3,4 раза вищим, ніж у країнах ЄС, у 2,8 раза – ніж у сусідній Польщі, у 1,5 раза – ніж у Китаї, в 1,2 раза – ніж у Росії [15, с. 323].

Для кількісної оцінки динаміки цін експорту та імпорту використовується індекс цін зовнішньої торгівлі, який характеризує зміну вартості експорту (імпорту) за рахунок зміни цін при незмінному фізичному обсязі зовнішньої торгівлі. Для його розрахунку зіставляється вартість експорту (імпорту) з вартістю товарів, вивезених (ввезених) у звітному періоді, за цінами базисного періоду, тобто

$$I_u = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}, \quad (1)$$

де p_0 – ціна одиниці товару в базисному періоді;

p_1 – ціна одиниці товару у звітному періоді;

q_1 – кількість товарів у звітному періоді.

У практиці статистики зовнішньої торгівлі України застосовуються, як правило, індекси цін із змінними вагами. Ціни розраховуються окремо по експорту та імпорту товарів за формулою агрегатного індексу.

Динаміка цін у зовнішній торгівлі товарами в Україні за 2009–2015 рр. характеризується даними, наведеними в *табл. 4*.

Таблиця 4

Темпи зростання середніх цін та індексу умов у зовнішній торгівлі України товарами за 2009–2015 рр., %

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	В цілому
Темп зростання середніх цін експорту	-26,8	26,0	25,6	-1,9	1,0	-5,2	-17,7	10,1
Темп зростання середніх цін імпорту	-0,8	18,1	20,6	10,2	1,3	-1,7	-10,2	71,0
Індекс умов торгівлі (ціновий)	73,8	106,7	104,1	89,0	99,8	96,4	91,6	64,4

Джерело: зведено авторами за [20].

Внаслідок різкого падіння цін на основні експортні товари української економіки, що відбулося під час кризи 2008–2009 рр., різниця між зміною середніх цін на експорт та імпорт досягла найвищого значення. В 2010–2011 рр. відбулося покращання співвідношення між цінами експорту та імпорту. В подальшому темпи зростання цін

на імпорт переважали темпи цін на експортні товари, хоча в останні два роки ця тенденція уповільнилася. Як наслідок, в цілому за 2008–2015 рр. темпи зростання цін на імпортні товари більш ніж у 6 разів перевищили приріст цін на експортні товари. Форсований розвиток експорту та відповідне зростання експортної квоти передусім пов'язані з необхідністю компенсувати збільшення платежів за імпорт.

Співвідношення змін цін у зовнішній торгівлі товарами визначають умови торгівлі. В період розгортання фінансово-економічної кризи внаслідок стрімкого падіння експортних цін спостерігалися найнижчі показники цінового індексу умов зовнішньої торгівлі товарами. За останні чотири роки лише у 2010 та 2011 роках відбувалося покращання умов торгівлі.

Погіршення умов торгівлі зумовлено комплексом факторів, головним серед яких стало падіння світових цін на основні товари українського експорту – метали. Після значного зниження цін на енергетичні товари в середині 2008 р. більш ніж на 30 %, упродовж 2009 р. тривало їх зростання, зумовлене як дією фундаментальних чинників, так і очікуванням підвищення попиту у зв'язку із позитивними даними щодо розвитку глобальної економіки та динамікою курсу дол. США. У 2011 р. динаміка цін на сировинні товари на світових товарних ринках була різноспрямованою: підвищення цін у I кварталі змінилося низхідною динамікою у II кварталі. Динаміку світових цін у 2013 р. визначала економічна активність Китаю, який є основним споживачем базових металів у світі. Порівняно з 2005 р. індекс цін на промислові метали знизився з 191 % у 2012 р. до 189,3 % у 2013 р. [21, с. 23].

Однією з головних причин погіршення «умов торгівлі» є переважання в українському експорті сировинної продукції та продукції з низьким рівнем переробки (недорогоцінні метали, мінеральні продукти, зерно), які формують більше половини експорту країни. За розрахунками вчених Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України (НІСД), за підсумками 2014 р. значно зросла частка низькотехнологічних товарів в експорті (до 26 %, або 14 млрд дол. США), що на третину більше за рівень 2008 р. Натомість на високотехнологічні та середньо-високотехнологічні товари разом припадало лише 19,2 %, причому зниження доходу від рівня 2008 р. становило майже 35 % [22, с. 228]. Тоді як більше третини імпорту представлено високотехнологічними товарами та товарами кінцевого споживання.

Світовий досвід засвідчив загальну тенденцію до зростання цін на високотехнологічні та наукомісткі товари та уповільнення (а у багатьох випадках і зниження) цін на сировинні та товари з низьким рівнем переробки. Ця тенденція характерна і для України, економіка якої тривалий час орієнтована на експорт продукції сировинних товарів та товарів з незначним вмістом доданої вартості. За даними Державної

служби статистики України, у структурі експорту частка групи недорогоцінних металів складала: у 2008 р. – 41,2 %, у 2013 р. – 27,8 %, у 2015 р. – 24,8 % (при цьому частка доданої вартості в продукції металургійної промисловості у 2012 р. становила 16,1 %, у 2014 р. – 29,5 % [23]. Низька частка валової доданої вартості значною мірою зумовлюється низьким рівнем продуктивності праці та високими матеріальними й енергетичними затратами на виробництво.

Така орієнтація обумовлена наявністю конкурентних переваг України – низьким рівнем заробітної плати, виробничим потенціалом, який був сформований за часи СРСР, високими експортними цінами. Ці фактори забезпечували порівняно високу рентабельність виробництва протягом тривалого часу. Як наслідок, у металургійну галузь спрямовується найбільше інвестиційних та фінансових ресурсів. За даними Державної служби статистики України, у 2015 р. обсяг капітальних інвестицій у металургійну промисловість становив 12,5 млрд грн, що на 9,5 млрд грн більше, ніж у підприємства машинобудування [24].

На початку 2000-х років провідними вченими, зокрема А. Гальчинським, В. Гейцем, Б. Квасюком, В. Семиноженком, А. Чухном обґрунтована необхідність формування інноваційної моделі розвитку як одного з головних стратегічних пріоритетів України. «Основою нового стратегічного курсу, – зазначали вони, – ... має стати опрацювання та реалізація державної політики, спрямованої на створення необхідних економічних, інституційних, науково-технічних та соціальних передумов утвердження України як високотехнологічної держави, її входження до кола високотехнологічних країн світу... Ця мета може стати фундаментом не лише економічної стратегії, а й політичної консолідації нації» [25, с. 86].

Незважаючи на потужний технічний та науковий потенціал, економіка України не змогла перейти від експортно-сировинного до інноваційного розвитку. Серед головних причин – відсутність належної державної політики та адекватних механізмів управління інноваційними процесами. Розвиток інноваційної активності в Україні залишається на низькому рівні. Річ у тому, що сам ринковий механізм без активного втручання держави не може забезпечити перехід економіки на інноваційну модель розвитку. «Ринковий механізм сам по собі, в чистому вигляді», – відмічав Є. Хруцький, – не дозволяє ні своєчасно виявити порівнянні переваги нації в конкурентній боротьбі, ні швидко сконцентрувати необхідні ресурси для пріоритетного розвитку відповідних галузей, проведення прискореної структурної перебудови промисловості. Це – функція державного регулювання економіки» [26, с. 76].

Вартість продукції, що постачається на зовнішні ринки, формується під впливом умов цих ринків. На основних експортних ринках були характерними зниження попиту та посилення міжнародної конкуренції, що негативно вплинуло на динаміку зміни цін (табл. 5).

Таблиця 5

**Темпи зростання та коефіцієнти випередження цін у зовнішній торгівлі України
за основними групами товарів, 2009, 2013–2015 рр., % до попереднього року**

Група товарів	Експорт								Імпорт							
	2009		2013		2014		2015		2009		2013		2014		2015	
	T*	K**	T	K	T	K	T	K	T	K	T	K	T	K	T	K
Зернові культури	61,3	0,84	98,1	0,98	89,5	0,94	78,9	0,96	106	1,07	107,0	1,06	96,3	0,98	92,1	1,03
Палива мінеральні; нафта та продукти її перегонки	68,2	0,93	97,4	0,96	95,2	1,00	82,1	1,00	92,5	0,93	94,7	0,93	88,3	0,90	78,0	0,87
Чорні метали	53,8	0,73	92,0	0,91	97,1	1,02	75,0	0,91	69,3	0,70	100,2	0,98	93,5	0,95	85,8	0,96
Літальні апарати	133,4	1,82	132,7	1,31	116,9	1,23	91,9	1,12	155,2	1,56	111,4	1,10	101,4	1,03	126,3	1,41
Електричні машини	95,2	1,30	113,6	1,12	100,6	1,06	88,8	1,08	120,3	1,21	105,3	1,04	109,4	1,11	102,3	1,14
Меблі	82,0	1,12	106,6	1,06	100,0	1,05	87,7	1,07	126,2	1,27	94,7	0,93	112,2	1,14	102,8	1,14
Усього за товарами	73,2	–	101,0	–	94,8	–	82,3	–	99,2	–	101,3	–	98,3	–	89,8	–

* T – Темп зростання.

** K – Коефіцієнт випередження.

Джерело: розраховано авторами за [25].

Великою нестабільністю відрізнявся рівень цін у 2012–2015 рр. Різде скорочення обсягів експорту в умовах обвалу світових цін на металургію та трубну продукцію, що становили левову частку вітчизняного експорту, призвело до падіння обсягів експорту. Для чорних металів, основи українського експорту, зниження цін у 2009 р. становило 46,2 %, у 2013 р. – 2,9 % і лише у 2014 р. відновилася динаміка зростання експортних цін. Для іншого провідного товару українського експорту – зернових культур – також характерні нижчі темпи зростання цін порівняно з середніми цінами експорту. Тоді як для продукції кінцевого споживання загальна тенденція – більш високі темпи зростання цін [27].

Зниження цін у 2009–2015 рр. на основні експортні товари призвело до скорочення надходжень від експорту України. Навіть збільшення його фізичного обсягу не змогло компенсуватися зниженням цін. Така ж проблема виникла в багатьох країнах, що розвиваються. У дослідженні М. Скрипниченко про вплив умов торгівлі зазначено: «Вказані цінові тенденції мали негативні наслідки для розвитку багатьох країн світу, які спеціалізувалися на експорті вищезазначених товарів з невисоким рівнем переробки, в тому числі й для економіки України» [7, с. 215].

Для розрахунку впливу змін «умов торгівлі» на величину доходу використовується показник, який у системі національних рахунків називається торговельним прибутком (збитком) внаслідок змін в умовах зовнішньої торгівлі, який є різницею між показником реального валового внутрішнього доходу і показником обсягу ВВП в цінах базисного року. Як відзначали І. Погосов та О. Соколовська, цей вплив може бути визначений на основі показника, який в СНР називається торговельним прибутком (збитком) внаслідок змін умов зовнішньої торгівлі [26, с. 14]. Торговельний прибуток (збиток) характеризує додатковий дохід (або збиток), який отримує національна економіка внаслідок зміни цін у зовнішній торгівлі.

Торговельний прибуток (збиток) в цілому по економіці визначається як сума торговельного доходу (збитку), отриманого за рахунок експорту та імпорту. Виграш або втрати від експорту у зв'язку зі зміною цін від експорту визначається як різниця між експортом у поточних і базисних цінах. Розрахунок експорту у базисних цінах здійснювався шляхом ділення експорту у поточних цінах на базисний індекс цін експорту товарів. Аналогічно здійснювався розрахунок величини виграшу або втрат економіки і за імпортом.

Складність розрахунку торговельного прибутку (збитку) становить вибір індексу цін для переоцінки сальдо експорту та імпорту із діючих цін порівняно до ціни базисного періоду. З метою вирішення цієї проблеми розраховано середні ціни експорту та імпорту товарів за тривалий (семирічний) проміжок часу. При розрахунку індексів цін

за базу порівняння взятий 2007 р. Це дасть можливість визначити вплив динаміки цін на величину торговельного прибутку (збитку) не лише в поточному році, але й наступні періоди. Адже різке погіршення умов торгівлі в одному році може в наступних роках не змінюватися, що унеможлиблює встановлення дійсних втрат економіки.

Розрахунок розміру торговельного збитку дає наочне уявлення про втрати економіки України від погіршення умов торгівлі та падіння купівельної спроможності експорту (табл. 6). За базу для обчислення втрат економіки від зміни цін взятий 2007 р. Це значною мірою зумовлено досягненням для України найбільш сприятливих цінових умов для експорту основних видів продукції.

Таблиця 6

**Торговельний прибуток (збиток) і чистий експорт
за 2010, 2012–2015 рр., млрд дол. США**

Показники	2010	2012	2013	2014	2015
Експорт товарів (в поточних цінах)	51,4	68,8	63,3	53,9	38,1
Експорт у цінах 2007 р.	45,3	49,2	44,8	40,3	34,6
Індекс цін експорту товарів*, %	113,4	139,8	141,2	133,8	110,1
Різниця у зв'язку зі зміною цін	+6,1	+19,6	+18,5	+13,6	+3,5
Імпорт товарів (в поточних цінах)	60,7	84,7	77,0	54,4	37,5
Імпорт у цінах 2007 р.	42,0	44,1	39,6	28,5	21,8
Індекс цін імпорту товарів*, %	144,5	192,0	194,5	191,2	171,7
Різниця у зв'язку зі зміною цін	-18,7	-40,6	-37,4	-25,9	-15,7
Торговельний прибуток (збиток)	-12,6	-21,0	-18,9	-12,3	-12,2

* За базові взято показники 2007 р.

Джерело: розраховано авторами за [23; 29].

За досліджуваний період характерним явищем було перевищення темпів зростання цін на імпорتنі товари порівняно зі збільшенням цін на експорт. Ступінь випередження зростання імпортних цін порівняно з експортними останнім часом суттєво збільшився. Якщо за 2008–2013 рр. склав 53,3 %, то в 2014–2015 рр. – 61,6 %. Негативним результатом уповільнення зростання цін на експортовану продукцію і прискорення їх зростання на імпортну продукцію у поєднанні зі збільшенням фізичного обсягу імпорту стало утворення негативного сальдо від зовнішньоторговельних операцій. Перевищення імпорту над експортом у поточних цінах у 2012 р. складало 15,9 млрд дол. США, у 2013 р. – 13,7 млрд дол. США, у 2014 р. – 0,5 млрд дол. США.

Розрахунки показали, що ціновий фактор суттєво вплинув на сальдо зовнішньоторговельних операцій, призвів до дисбалансу торговельних потоків у міжнародних економічних відносинах. Найбільші втрати від погіршення умов торгівлі були характерними для 2012 р.

Особливо стрімко зросли втрати України під час фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Більш швидке падіння цін на експортні товари порівняно зі зниженням цін на імпорт стало однією із причин суттєвого зменшення імпорту товарів у фізичному обсязі та скорочення валютних ресурсів.

Зростання імпорту при скороченні експорту призвело до зникнення позитивного сальдо торговельного балансу, утворення від’ємного сальдо рахунку поточних операцій та тиску на національну валюту. Незважаючи на стрімке знецінення національної валюти, рахунок поточних операцій залишається негативним. Як наслідок, виникає нестача ресурсів для фінансування зростаючих обсягів споживання та нагромадження, а це потребує зовнішніх запозичень.

Ціновий чинник має суттєвий вплив на динаміку як зовнішньоторговельного обороту в цілому, так і окремих галузей зокрема. Великий інтерес становить визначення розміру втрат української економіки від погіршення умов торгівлі за основними товарними групами. Для вирішення цього завдання варто використовувати ланцюговий метод, сутність якого полягає в послідовній заміні базисної величини кожного чинника величиною фактичною. Результат потім порівнюється з попереднім. При цьому на зміну величини експорту (імпорту) товару (товарної групи) впливає два основних фактори – зміна фізичного обсягу та зміна цін.

Вплив зміни ціни експортних (імпортних) поставок на величину торговельного прибутку (збитку) розраховувався за формулою:

$$\Delta y_u = \sum q_1 p_1 - \sum q_1 p_0, \quad (2)$$

де Δy_u – торговельний прибуток (збиток) за рахунок зміни цін;

$\sum q_1 p_0$ – вартість експорту (імпорту) у цінах базисного періоду, виходячи з обсягів експортних поставок у поточному році;

$\sum q_0 p_0$ – вартість експорту у цінах базисного періоду, виходячи з обсягів експортних поставок у базисному році.

Умовну величину експорту (імпорту) товарів за базовими цінами, виходячи із обсягів поставок у поточному році, можна розрахувати за формулою (1), а саме: $\sum q_1 p_0 = \frac{\sum q_1 p_1}{I_u}$.

Приріст за рахунок обсягів поставок визначався як різниця між загальним приростом експорту (імпорту) (Δy) та приростом за рахунок ціни (Δy_u), тобто

$$\Delta y_w = \Delta y - \Delta y_u.$$

Результати розрахунку впливу основних факторів на зміну обсягу експорту за окремими товарними групами наведено у *табл. 7*.

Таблиця 7

**Динаміка змін обсягу експорту товарів
у 2014–2015 рр., млн дол. США***

Назва товару згідно з УКТЗЕД	2014			2015		
	Усього	у тому числі за рахунок		Усього	у тому числі за рахунок	
		обсягів експортних поставок	цін		обсягів експортних поставок	цін
Зернові культури	+172,8	+1733,0	-1560,2	-486,6	+1132,2	-1618,8
Руди, шлаки та зола	-445,1	+423,1	-868,2	-1255,9	+232,7	-1488,6
Електричні машини	-454,0	-410,6	-43,4	-700,9	-453,0	-247,9
Залізничні локомотиви	-1624,3	-1554,6	-69,7	-628,5	-577,5	-51,1
Чорні метали	-1413,9	-1016,7	-397,2	-4827,8	-2129,4	-2698,4
Літальні апарати	-67,4	+78,1	-145,5	-55,6	-38,1	-17,5
Реактори ядерні, котли, машини	-863,8	-902,6	+38,8	-1015,5	-884,2	-131,3
Насіння і плоди олійних рослин	-360,3	-174,1	-186,3	-212,3	+82,7	-295,0

* Порівняно до попереднього року.

Джерело: розраховано за [23].

Як свідчать розрахунки, в 2014–2015 рр. за основними товарними групами українського експорту ціновий фактор негативно вплинув на експорт. Зростання фізичного обсягу не змогло компенсувати зменшення обсягу експорту, яке було спричинено зниженням цін. У 2015 р. обсяг експорту руди порівняно з 2014 р. знизився на 1255,9 млн дол. США. За рахунок зниження цін скорочення обсягу експорту руди становило 1488,6 млн дол. США, тоді як за рахунок збільшення обсягу фізичного експорт зріс лише на 232,7 млн дол. США. В 2014 р. лише при експорті зерна зернових культур збільшення фізичного обсягу дало можливість компенсувати втрати від зниження цін.

Отже, зниження фізичних обсягів експорту разом із ціновим фактором зумовило стрімке зменшення експортних надходжень за основними групами експортної продукції.

Дані таблиці характеризують масштаби торговельних втрат (збитків) української економіки у зовнішній торгівлі товарами. Аналогічно можна розрахувати торговельні втрати (доходи) економіки країни

від імпорту, обсяг яких за основними товарами (товарними групами) характеризується даними, наведеними в *табл. 8*.

Таблиця 8

Торговельний прибуток (втрати) від зміни «умов торгівлі» за окремими групами товарів у 2014–2015 рр., млн дол. США

Назва товару згідно з УКТЗЕД	2014			2015		
	експорт	імпорт	сальдо	експорт	імпорт	сальдо
Зернові культури	-1560,2	+5,8	-1554,4	-1618,8	-13,2	-1605,6
Руди, шлаки та зола	-868,2	+60,3	-807,9	-1488,6	-71,8	-1416,8
Електричні машини	-43,4	+46,8	+3,4	-247,9	+61	-308,9
Залізничні локомотиви	-69,7	-2,5	-72,3	-51,1	-1,0	-50,1
Чорні метали	-397,2	+173,7	-223,5	-2698,4	-112,9	-2585,5
Літальні апарати	-145,5	+33,0	-112,5	-17,5	+11,4	-28,9
Реактори ядерні, котли, машини	38,8	-388,4	-349,6	-131,3	+143,2	-274,5
Насіння і плоди олійних рослин	-186,3	-16,3	-202,5	-295	-18,4	-276,6

Джерело: розраховано авторами за [23; 29].

Отже, внаслідок погіршення умов торгівлі торговельні втрати економіки України у 2015 р. спостерігалися майже за всіма групами товарів. Найбільших збитків вітчизняній економіці від погіршення умов торгівлі завдано при зовнішній торгівлі зерновими культурами, рудою та чорними металами. У 2014 р. торговельний прибуток отриманий лише при торгівлі електричними машинами.

Висновки. Кількісна оцінка впливу змін умов торгівлі свідчить про хронічні дефіцити торговельних балансів України, які є результатом посилення нестійкості сировинних товарних ринків, відносного падіння значимості торгівлі сировиною, погіршення умов торгівлі та збільшення масштабів нееквівалентності обміну. Неприятливі для України наслідки участі у світовому поділі праці та міжнародному обміні, що виявилось у відносному падінні цін на сировинні товари, в погіршенні «умов торгівлі», прослідковуються з деякими відхиленнями протягом останніх десяти років. Але особливо важкі, навіть катастрофічні наслідки мала фінансово-економічна криза 2008–2009 рр., коли масштаби падіння цін на сировинні товари з України були настільки великими, що втрати від них не покрили нарощування фізичного обсягу торгівлі. Найбільше від падіння цін постраждали сільське господарство та металургійна промисловість. Зростання торговельного збитку спричинило розбалансування внутрішнього попиту із його ресурсним забезпеченням, сприяло нарощуванню імпорту товарів.

Розробка пропозицій щодо усунення негативних наслідків, які виникають через цінові диспропорції, допоможе уникнути серйозних

проблем у сфері зовнішньоторговельних операцій, що несуть ризики та загрози економічній безпеці країни. Подальші дослідження науковців мають стосуватися модернізації виробництва та зміни структури експорту та імпорту країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геєць В. М. та ін. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія ; за ред. Л. В. Шинкарук ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. Київ : 2011. 696 с.
2. Сіденко В. Р. Регулювання платіжного балансу України в умовах глобальної нестабільності. Економіка та прогнозування. 2014. № 3. С. 4–19.
3. Жаліло Я. А., Кононенко К. А., Яблонський В. М. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. ; за заг. ред. Я. А. Жаліло. Київ : НІСД, 2014. 132 с. URL : <http://www.niss.gov.ua>.
4. Мулякова-Бочі А. К. Тенденції формування платіжного балансу в умовах кризових явищ. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 6. С. 255–261.
5. Ніколайчук С., Шаповаленко Н. Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу: оцінка прийнятого рівня для України. Економіка і прогнозування. 2010. № 2. С. 74–88.
6. Сіденко В. Регулювання платіжного балансу України в умовах глобальної нестабільності. Економіка і прогнозування. 2014. № 3. С. 7–19.
7. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку : кол. монографія ; за ред. М. І. Скрипниченко ; НАН України, Ін-т економ. та прогноз. Київ, 2012. 720 с.
8. Черняк О., Хом'як В. Криза платіжного балансу України: фактори, індикатори та способи попередження. Економіка і прогнозування. 2011. № 4. С. 27–37.
9. Шкляр А. І. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються. НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. Київ, 2012. 259 с.
10. Гурвич Е. Т., Прилепский И. В. Как обеспечить внешнюю устойчивость российской экономики. Вопросы экономики. 2013. № 9. С. 4–37.
11. Bhagwati J. N. Immiserizing Growth : A Geometrical Note. Review of Economic Studies. 1958. № 3. P. 201–205; Bhagwati J. International Trade and Economic Expansion. American Economic Review. 1958. December. Vol. 48. No. 5. P. 941–953.
12. Економічна енциклопедія : у 3 т. ; відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Академія, 2002.
13. Бова Т. В. Державна інноваційно-інвестиційна політика України: теорія, методологія, напрямки : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2011. 452 с.
14. Динаміка платіжного балансу України (відповідно до КПБ6) за відповідні роки. Офіц. сайт Національного банку України. URL : <http://www.bank.gov.ua>.
15. Тенденції формування зовнішніх платіжних дисбалансів : глобальні чинники та ризики для України. Київ: НІСД, 2013. 62 с.
16. Roubini N., Wachtel Paul. Current-Account Sustainability in Transition Economies. NBER Working Paper. 1999. № 6468.
17. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах за відповідні роки. Національний банк України. URL : <http://www.bank.gov.ua>.
18. Товарна структура зовнішньої торгівлі / Державний комітет статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
19. Мазаракі А. А., Мельник Т. М., Юхименко В. В., Костюченко В. М., Кудирко Л. П. Інноваційний потенціал України : монографія. Київ. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 592 с.

20. Індекс обсягу виробництва, цін та умов торгівлі / Державний комітет статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
21. Бюлетень Національного банку України. 2014. № 2 (251). С. 23.
22. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». Київ : НІСД, 2015. 684 с.
23. Зовнішня торгівля України товарами та послугами за відповідні роки : стат. зб. / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
24. Капітальні інвестиції в Україні за відповідні роки / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
25. Гальчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П. Інноваційна стратегія українських реформ. Київ : Знання України, 2002. С. 86.
26. Хруцкий Е. Рыночные системы и варианты структурной перестройки в промышленности. Экономические науки. 1992. № 2. С. 75–81.
27. Індекс обсягу виробництва, цін та умов торгівлі / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
28. Погосов И. А., Соколовская Е. А. Баланс ресурсов и использования продукции в России в начале XXI века. М. : Ин-т экономики РАН. 2014. 36 с.
29. Індеси фізичного обсягу, середніх цін та умов торгівлі у зовнішній торгівлі України за відповідні роки / Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2017.

Hurova K., Nepran A. Foreign trade in the structure of state revenues.

Background. *In an open economy, incomes largely depend on the influence of foreign trade activity. The production of final goods and services considering export and import transactions may differ significantly from final domestic expenditures due to change in trading conditions. Due to the large volume of foreign trade turnover the deterioration of trade conditions reduces the purchasing power of export incomes of business entities, leads to the forced restrictions on imports and to the decline in real final expenditure and investment.*

The analysis of recent research and publications. *The problems of the assessment of the foreign trade relations impact on the national economy incomes were studied by famous foreign scientists. Ukrainian scientists, comparing the price dynamics of exports and imports, notice the reduction of the economy income from the foreign trade transactions and the enhancement of risks of reduction of the imbalance of the balance of payments (BOP) of Ukraine, which arises as a result of the deterioration of trade conditions. However, the main product groups that significantly affect given ratio remained unclear.*

The aim of the study is a quantitative assessment of the impact of changes of trade conditions on the economy income and the state of Ukraine balance of payments from foreign trade operations, as well as the development of proposals to eliminate negative consequences which arise as a result of price disproportions.

Materials and methods. *Methods of statistical analysis on the basis of data published by the State Statistics Service of Ukraine were used.*

The results of the research. *The conditions of trade as one of the main factors that caused the change of income from foreign trade of Ukraine were studied. The volumes of economy losses from the price factor for 2008–2015 years were established. Conclusions regarding the provision of structural changes concerning the accelerated development of high-tech and knowledge-based sectors of the domestic economy are analogized.*

***Conclusion.** Quantitative assessment of the impact of changes of «trade conditions» indicates chronic deficits of Ukraine trade imbalance, which are the result of the increase of instability of raw commodity markets, the relative drop in the value of raw materials trade, deterioration of «trade conditions» and the increase of the scale of the non-equivalence of the exchange. The adverse consequences of Ukraine's participation in the global division of labour and international exchange, which was manifested in the relative decline of commodity prices, in the deterioration of «trade conditions», can be traced with some deviations over the past ten years. The growth of the trading loss caused the imbalance of domestic demand with its resource provision, contributed to the growth of imports of goods. To avoid serious problems in the sphere of foreign trade transactions which bring risks and threats to the economic security of the country is possible only through modernization of production and change in the structure of exports and imports.*

Keywords: trade conditions, export, import, trade income, balance of foreign trade, balance of payments.

REFERENCES

1. Gejec' V. M. ta in. Strukturni zminy ta ekonomichnyj rozvytok Ukrai'ny : monografija ; za red. L. V. Shynkaruk ; NAN Ukrai'ny, In-t ekonomiky ta prognozuvannja. Kyi'v : 2011. 696 s.
2. Sidenko V. R. Reguljuvannja platizhnogo balansu Ukrai'ny v umovah global'noi' nestabil'nosti. Ekonomika ta prognozuvannja. 2014. № 3. S. 4–19.
3. Zhalilo Ja. A., Kononenko K. A., Jablons'kyj V. M. Systemna kryza v Ukrai'ni: peredumovy, ryzyky, shljahy podolannja : analit. dop. ; za zag. red. Ja. A. Zhalila. Kyi'v : NISD, 2014. 132 s. URL : <http://www.niss.gov.ua>.
4. Muljakova-Bochi A. K. Tendencii' formuvannja platizhnogo balansu v umovah kryzovyh javyssh. Aktual'ni problemy ekonomiky. 2012. № 6. S. 255–261.
5. Nikolajchuk S., Shapovalenko N. Deficyt potocznego rahunku platizhnogo balansu: ocinka pryjnjatogo rivnja dlja Ukrai'ny. Ekonomika i prognozuvannja. 2010. № 2. S. 74–88.
6. Sidenko V. Reguljuvannja platizhnogo balansu Ukrai'ny v umovah global'noi' nestabil'nosti. Ekonomika i prognozuvannja. 2014. № 3. S. 7–19.
7. Faktory makroekonomichnoi' nestabil'nosti v systemi modelej ekonomichnogo rozvytku : kol. monografija. ; za red. M. I. Skrypnychenko ; NAN Ukrai'ny, In-t ekonom. ta prognoz. Kyi'v, 2012. 720 s.
8. Chernjak O., Hom'jak V. Kryza platizhnogo balansu Ukrai'ny: faktory, indykatory ta sposoby poperedzhennja. Ekonomika i prognozuvannja. 2011. № 4. S. 27–37.
9. Shkljar A. I. Finansovi kryzy na rynkah, shho rozvyvajut'sja. NAN Ukrai'ny, In-t ekonomiky ta prognozuvannja. Kyi'v, 2012. 259 s.
10. Gurvich E. T., Prilepskij I. V. Kak obespechit' vneshnjuju ustojchivost' rossijskoj jekonomiki. Voprosy jekonomiki. 2013. № 9. S. 4–37.
11. Bhagwati J. N. Immiserizing Growth : A Geometrical Note. Review of Economic Studies. 1958. No. 3. P. 201–205; Bhagwati J. International Trade and Economic Expansion. American Economic Review. 1958. December. Vol. 48. № 5. P. 941–953.
12. Ekonomichna encyklopedija : u 3 t. ; vidp. red. S. V. Mochernyj. Kyi'v : Akademija, 2002.
13. Bova T. V. Derzhavna innovacijno-investycijna polityka Ukrai'ny: teorija, metodologija, naprjamky : monografija. Donec'k : Jugo-Vostok, 2011. 452 s.

14. Dynamika platizhnogo balansu Ukrainy (vidpovidno do KPB6) za vidpovidni roky. Ofic. sajt Nacional'nogo banku Ukrainy. URL : <http://www.bank.gov.ua>.
15. Tendencii' formuvannja zovnishnih platizhnyh dysbalansiv : global'ni chynnyky ta ryzyky dlja Ukrainy. Kyi'v: NISD, 2013. 62 s.
16. Roubini N., Wachtel Paul. Current-Account Sustainability in Transition Economies. NBER Working Paper. 1999. № 6468.
17. Valovj vnutrishnij produkt u faktychnyh cinah za vidpovidni roky. Nacional'nyj bank Ukrainy. URL : <http://www.bank.gov.ua>.
18. Tovarna struktura zovnishn'oi' torgivli / Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
19. Mazaraki A. A., Mel'nyk T. M., Juhymenko V. V., Kostjuchenko V. M., Kudyрко L. P. Innovacijnyj potencial Ukrainy : monografija. Kyi'v. : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2012. 592 s.
20. Indeks obsjagu vyrobnyctva, cin ta umov torgivli / Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
21. Bjuleten' Nacional'nogo banku Ukrainy. 2014. № 2 (251). S. 23.
22. Analityčna dopovid' do Shhorichnogo Poslannja Prezydenta Ukrainy do Verhovnoi' Rady Ukrainy «Pro vnutrishnje ta zovnishnje stanovyshe Ukrainy v 2015 roci». Kyi'v : NISD, 2015. 684 s.
23. Zovnishnja torgivlja Ukrainy tovaramy ta poslugamy za vidpovidni roky : stat. zb. / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
24. Kapital'ni investycii' v Ukraini za vidpovidni roky / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
25. Gal'chyns'kyj A. S., Gejec' V. M., Kinah A. K., Semynozhenko V. P. Innovacijna strategija ukrai'ns'kyh reform. Kyi'v : Znannja Ukrainy, 2002. S. 86.
26. Hruckij E. Rynochnye sistemy i varianty strukturnoj perestrojki v pro-myshlennosti. Jekonomicheskie nauki. 1992. № 2. S. 75–81.
27. Indeks obsjagu vyrobnyctva, cin ta umov torgivli / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
28. Pogosov I. A., Sokolovskaja E. A. Balans resursov i ispol'zovanija produkcii v Rossii v nachale HHI veka. M. : In-t jekonomiki RAN. 2014. 36 s.
29. Indeksy fizychnogo obsjagu, serednih cin ta umov torgivli u zovnishnij torgivli Ukrainy za vidpovidni roky / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.